

Wydział Pedagogiki i Psychologii
Zakład Psychopedagogiki Specjalnej

Alicja OLSZAK

Z badań nad postawami wobec osób głębiej upośledzonych umysłowo

The Attitudes Towards Mentally Retarded People

Rozwijająca się cywilizacja, a w szczególności technizacja życia utrudniają przystosowanie się jednostek słabszych oraz mniej sprawnych fizycznie i psychicznie do coraz wyższych wymagań otoczenia i zmieniających się warunków życiowych, a także powodują dla nich różnego rodzaju zagrożenia. Nakłada to dodatkowe obowiązki i zadania na pedagogikę specjalną.

Kryterium przystosowania się jednostki do warunków życia jest obecnie jednym z podstawowych wyznaczników upośledzenia umysłowego z punktu naukowego i społecznego. Zgodnie z ogólnymi tendencjami w podejściu do zjawiska upośledzenia umysłowego przyjmujemy, że jest to: „istotnie niższy od przeciętnego ogólny poziom funkcjonowania intelektualnego występujący łącznie z upośledzeniem w zakresie przystosowania się, wiążący się ze zmianami w ośrodkowym układzie nerwowym” (Kostrzewski 1978, s. 51). Do grupy osób upośledzonych w stopniu głębszym zaliczamy jednostki głęboko upośledzone (iloraz inteligencji: 0-19), znacznie (iloraz inteligencji: 20-35) oraz jednostki upośledzone w stopniu umiarkowanym (iloraz inteligencji 36-51), (A. A. D. Clarke 1971).

Osoby umiarkowanie i znacznie upośledzone potrafią ustrzec się zwykłych fizycznych niebezpieczeństw. Nie mogą natomiast nabyć umiejętności sprawnego czytania i pisanie. Osoby dorosłe są niezdolne do zarobienia na samodzielne życie, można jednak od nich oczekiwać wykonywania najprostszych, rutynowych zajęć pod nadzorem.

Większość osób głęboko upośledzonych w ciągu całego życia wymaga uwagi, pielęgnacji i troski takiej, jaką otacza się małe dziecko. Według E. O. Lewisa (za: Clarke 1971), człowiek głęboko niedorozwinięty, to człowiek tak poważnie upośledzony, że z trudem potrafi osiągnąć trwałą korzyść z jakiegokolwiek

rodzaju nauczania. Rzadko można go nauczyć czynności samoobsługowych, może jedynie zrozumieć kilka prostych poleceń, jego własna mowa ogranicza się do niewielu oderwanych słów. Jednostka taka ma bardzo małą umiejętność skupienia się i kierowania uwagi. Nie można jej nauczyć wykonywania najprostszej, ręcznej pracy odtwórczej.

U osób głębiej upośledzonych występuje szeroki zakres rozmaitych form zachowania, zdolności umysłowych, warunków fizycznych i umiejętności społecznych. W obrębie tej grupy mogą występować bardzo duże różnice: od apatycznej bierności do nadmiernej aktywności, od poważnych zaburzeń w zachowaniu do grzecznej uległości, od zupełnie normalnego wyglądu fizycznego do dziwacznych zniekształceń (Haring, Schiefelbusch 1981, s. 145). Mimo pewnych podstawowych cech, wspólnych dla wszystkich osób upośledzonych, nie możemy twierdzić, że wszystkie jednostki upośledzone są identyczne i że w stanie upośledzenia funkcji nie zachodzą zmiany. Podobnie jak w rozwoju każdej jednostki, tak i w przypadku jednostki upośledzonej zachodzą ciągle zmiany wraz z jej ogólnym rozwojem i zmieniającymi się warunkami wewnętrznymi i zewnętrznymi. Jeżeli zatem uznamy, że dana jednostka jest upośledzona umysłowo i że posiada w związku z tym określone cechy rozwoju, to konstatacja odnosi się do jej aktualnego stanu rozwoju, który po pewnym czasie może ulec zmianie (oczywiście w pewnych granicach). To dynamiczne ujęcie upośledzenia umysłowego stanowi podstawę współczesnych badań naukowych i rozwiązań praktycznych (Kostrzewski 1970, Gałkowski 1979, Olechnowicz 1968). Przeprowadzono niewiele badań dotyczących liczby osób głębiej upośledzonych. Według badań Amerykańskiego Towarzystwa do Badań nad Upośledzeniem Umysłowym stwierdza się, że około 0,4% populacji dzieci w wieku szkolnym ma ilorazy inteligencji od 25 do 50. Liczba ta jest oparta na ocenie, że około 3% populacji szkolnej wykazuje niedorozwój umysłowy obejmujący wszystkie stopnie upośledzenia aż do $II = 75$ (G. Haring, R. Schiefelbusch 1981). W Polsce nie ma dokładnej statystyki dzieci głębiej upośledzonych umysłowo. Badania Instytutu Psychoneurologicznego w Pruszkowie nad problemem i liczbą upośledzonych umysłowo wykazują, że w naszym kraju jest w przybliżeniu około 50 tysięcy dzieci głębiej upośledzonych (T. Gałkowski 1973).

Jednostki głębiej upośledzone umysłowo nie są w stanie osiągnąć całkowitej niezależności ekonomicznej ani samowystarczalności społecznej. Należy więc spojrzeć na osobę upośledzoną jak na pełnowartościowego człowieka, któremu trzeba pomóc. Często jednak jest tak, że krzywdzimy osoby głębiej upośledzone, widząc przede wszystkim ich ułomności i porównując je z osobami normalnymi. Należy spojrzeć na nie z pozycji ich samych i znaleźć w ich kalectwie pewne drogi naprawcze.

Pomimo rozwoju szeregu nauk zajmujących się problemem głębszego upośledzenia nie jesteśmy w stanie przewidzieć, jakie możliwości natury psychicznej czy fizycznej kryje w sobie jednostka głębiej upośledzona umysłowo.

Jak zaznacza H. Borzyszkowska (1983) — nie ma w zasadzie jednego typu upośledzenia umysłowego, gdyż każdy przypadek jest niepowtarzalny w swojej osobowości, w swoim upośledzeniu, bez możliwości kopiowania. Jednostki głębiej upośledzone umysłowo nie mogą być pozostawione same sobie. Wykrycie często nieskoordynowanych, chaotycznych sił samoregulacji organizmu osób głębiej upośledzonych zależy jest od pozytywnego stosunku do tych osób, tzn. wyszukiwania i stwarzania osobom upośledzonym odpowiednich warunków życia zewnętrznego i kontaktów osobistych z jego otoczeniem. Na gruncie naszej psychologii i nauk pedagogicznych zagadnienie postaw wobec osób głębiej upośledzonych umysłowo nie było dotąd przedmiotem badań empirycznych. Problem postaw społecznych wobec osób głębiej upośledzonych jest bardzo istotny, a pozytywne postawy są jednym z najważniejszych czynników skutecznej rewalidacji osób upośledzonych. Społeczeństwo musi lepiej zrozumieć upośledzonych umysłowo jako jednostki z utrudnieniami rozwojowymi i życiowymi, które z tej racji zasługują na specjalną pomoc i opiekę. T. Gałkowski zaznacza, że:

[...] poziom etyczny społeczeństw w krajach rozwiniętych gospodarczo mierzy się stopniem akceptacji tych, którzy nie mogą stać się jednostkami użytecznymi ani produktywnymi (T. Gałkowski 1973, s. 40).

PROBLEMATYKA BADAŃ WŁASNYCH

Przedmiotem badań omówionych w niniejszym opracowaniu są postawy studentów wobec osób upośledzonych umysłowo. Wybranie młodzieży studenckiej jako grupy badawczej jest celowe, gdyż jest ona w okresie ostatecznego krystalizowania się postaw społecznych, które wpływają na kształtowanie się procesów ustosunkowania się wobec otoczenia. Jest to również ważny czas tworzenia się systemu wartości młodych ludzi, a wiemy, że stosunek człowieka do wartości wyraża się jego postawą.

Ogólnie przyjmuje się strukturalną definicję postawy, akcentując w niej trzy komponenty: intelektualno-poznawczy (wiedza), oceniająco-emocjonalny (wartościujący) oraz behawioralny (motywacyjny).

S. Nowak twierdzi, iż postawą człowieka wobec przedmiotu jest ogół względnie trwałych dyspozycji do oceniania tego przedmiotu i emocjonalnego nań reagowania oraz ewentualnie ogół towarzyszących im względnie trwałych dyspozycji do zachowania się wobec tego przedmiotu (S. Nowak 1973, s. 23).

H. Larkowa dzieli postawy wobec osób niepełnosprawnych na: postawy pozytywne, negatywne i postawy pośrednie — niezdecydowane. Stwierdza ona, że postawy osób z widocznymi odchyleniami od normy z którymi istniały jakiegokolwiek bezpośrednie kontakty, mają częściej charakter pozytywny niż negatywny. Postawy ogólne natomiast, czyli nie wobec konkretnych osób, lecz

np. wobec populacji głębiej upośledzonych, odwrotnie — częściej bywają negatywne niż pozytywne (H. Larkowa 1970).

W Polsce pierwsze badania przeprowadzono za pomocą skali PWK do badania zgeneralizowanych postaw osób zdrowych wobec wszelkiego rodzaju inwalidztwa (B. Zachara 1980). Badaniami objęto 471 osób: studentów matematyki, medycyny i psychologii I i V roku każdego kierunku. Analizę przeprowadzono pod kątem zmian zachodzących w postawach w toku studiów oraz różnic występujących w grupach zrównoważonych pod względem wieku. Okazało się, że większy procent osób na I roku psychologii (niż medycyny i matematyki) przejawia postawy pozytywne wobec osób niepełnosprawnych. Badania przeprowadzone w r. 1977, pod kierunkiem J. Szałańskiego i J. Szymańskiej, wśród studentek III roku psychologii wskazują na wyraźnie wyższe od średnich nasilenie takich cech, jak: tolerancja, rozumienie cudzych reakcji, opiekuńczość, cierpliwość, współczucie. Postawy studentów V roku psychologii defektologicznej okazały się najbardziej pozytywne w całej badanej populacji. Wiąże się to z korzystnym wpływem odpowiednich informacji i doświadczeń. Negatywne postawy występują wśród studentów V roku medycyny. Pojawiają się u nich tendencje do oceniania osób niepełnosprawnych jako odmiennych od ludzi zdrowych i odsuwanie ich od społeczeństwa. Świadczy to o rozwoju w toku studiów negatywnych postaw, sprzecznych ze społeczno-zawodową rolą lekarza (B. Zachara 1980).

Badania miały dać odpowiedź na następujące pytania: jakie są postawy studentów wobec osób głębiej upośledzonych umysłowo i czy postawy studentów wobec osób głębiej upośledzonych są zróżnicowane w zależności od kierunku studiów?

W odniesieniu do wymienionych problemów sformułowano następujące hipotezy:

1. Większość studentów deklaruje pozytywne postawy wobec osób głębiej upośledzonych umysłowo.
2. Występuje zróżnicowanie postaw studentów wobec osób głębiej upośledzonych umysłowo w zależności od kierunku.

Hipotezę pierwszą sformułowalam na podstawie wyników dotychczasowych badań odnoszących się do postaw studentów wobec osób niepełnosprawnych (B. Zachara 1980), a także biorąc pod uwagę fakt, iż badani przeze mnie studenci reprezentują w większości kierunki psychologiczne i pedagogiczne, co ma wpływ na deklarowanie pozytywnych postaw społecznych.

Wysuwając hipotezę drugą kierowałam się tym, że na każdym z badanych kierunków studiów różny jest stopień znajomości problemu głębszego upośledzenia ze względu na rodzaj zdobywanej wiedzy, różne też są cechy osobowości badanych, różna hierarchia wartości, stąd też może zachodzić zróżnicowanie postaw studentów w zależności od kierunku studiów.

METODY BADAŃ

Pierwsze techniki konstruowania skal postaw zostały opracowane przez L. L. Thurstona i R. Likerta. Do opracowania materiału empirycznego dotyczącego postaw studentów wobec osób głębiej upośledzonych wykorzystałam skalę Likerta. Skala ta znana jest pod nazwą metody sumowanych ocen, a opisana została przez Likerta w r. 1932.

Technika konstruowania tego typu skali postaw różni się od techniki Thurstona tym, że grupę sędziów zastępuje się ogółem badanych (wszyscy ustosunkowują się do wszystkich pozycji wersji skali) oraz tym, że badani oceniają każdą pozycję na kilkupunktowej skali szacunkowej. Wynik ogólny, świadcząc o miejscu danej osoby na kontinuum postawy, jest sumą wyników częściowych — punktów przypisanych poszczególnym pozycjom skali (1). Na podstawie znajomości techniki konstruowania tego typu skali opracowałam w postaci stwierdzeń 35 pozycji, a także wielokategorialny system udzielania odpowiedzi. Najwyższą sumę punktów tj. „5” przypisałam kategorii odpowiedzi, która wyraża zdecydowanie pozytywną postawę, a minimalną liczbę punktów tj. „1” przypisuje się kategorii odpowiedzi, która wyraża negatywną postawę. Przedstawia się to następująco: tak (5), chyba tak (4), nie wiem (3), chyba nie (2), nie (1).

Suma tych punktów stanowi ogólny wynik osoby badanej w skali postaw. W moim przypadku maksymalny wynik wyrażający pozytywną postawę wobec osób głębiej upośledzonych wynosi 175 punktów (35×5), natomiast minimalny wynik wyrażający negatywną postawę wynosi 35 punktów (35×1). Celem dokonania w miarę rzetelnej analizy wyników w skali postaw przyjąłam, iż postawy pozytywne wobec osób głębiej upośledzonych reprezentować będą osoby, które uzyskały wyniki powyżej 100 punktów, czyli w przedziale od 100 do 175 punktów. W obrębie tego przedziału liczbowego wyróżniłam jeszcze dwa: od 100 do 140 pkt. — będą to postawy pozytywne oraz od 141 do 175 — będą to postawy zdecydowanie pozytywne.

Postawy negatywne wobec osób głębiej upośledzonych będą reprezentować studenci, którzy w skali postaw osiągnęli wyniki mieszczące się poniżej 100 punktów, czyli w przedziale od 0 do 99 pkt.

W celu głębszej analizy postaw studentów wobec osób głębiej upośledzonych umysłowo pogrupowałam 35 pytań skali w cztery grupy zagadnień:

- 1) zrozumienie osób głębiej upośledzonych,
- 2) formy kontaktów społecznych z osobami głębiej upośledzonymi,
- 3) stosunek osób pełnosprawnych do głębiej upośledzonych (według badanych),
- 4) ocena osób głębiej upośledzonych.

Wyniki badań zostaną omówione na podstawie liczby odpowiedzi pozytywnych i negatywnych. Skala do badania postaw zawiera również miejsce

przeznaczone na uwagi respondentów na temat ich stosunku do osób upośledzonych.

BADANA PRÓBA

Badania prowadziłam w okresie od października 1985 r. do stycznia 1986 r. Objęłam nimi grupę 120 studentów dwóch uczelni lubelskich: UMCS i KUL. Wybrałam 4 grupy porównawcze po 30 osób każda — odpowiadające czterem kierunkom studiów: matematyce, pedagogice specjalnej, psychologii UMCS, psychologii KUL. W badanej próbie przeważają kobiety, stanowią one 81,7% badanych. Młodzież studencka stanowi kategorię w swoisty sposób odmienną od innych kategorii ludności zarówno w zakresie cech osobowościowych, jak i kulturalnych, będącą w stadium kształtowania się twórczej i wszechstronnie rozwijającej się osobowości. Jest to grupa osób znajdująca się w stadium wchodzenia w życie dorosłych i przygotowywania się do przyjęcia określonych ról i pozycji społecznych (praca zawodowa, założenie własnej rodziny, samodzielne uczestnictwo w życiu społecznym). Cechy społeczno-kulturalne grupy badawczej są ważne dla ogólnej charakterystyki badanej grupy i mogą rzutować na interpretację wyników badań.

Badania przebiegały w atmosferze zrozumienia ich celu i charakteru, bez zakłóceń i przy dużym zainteresowaniu oraz życzliwości respondentów. Studenci toczyli żywe dyskusje na temat podjętej problematyki. Pozytywna atmosfera, a także zapewnienie badanym maksimum anonimowości nie jest rzeczą obojętną dla uzyskania wiarygodnych wyników i zebrania w miarę rzetelnego materiału.

WYNIKI BADAŃ

Tabela 1 informuje o wynikach odnoszących się do całej grupy studentów, jak również na poszczególnych kierunkach studiów.

Na podstawie danych, które otrzymano, możemy stwierdzić, że zdecydowana większość studentów deklaruje pozytywne postawy wobec osób głębiej upośledzonych umysłowo. Na 120 osób badanych — 116 opowiedziało się za postawą pozytywną, co stanowi 96,6% całości. Tylko 4 osoby deklaruje postawę negatywną, co stanowi 3,3% badanych studentów. Opierając się na dokonanym wcześniej rozróżnieniu postaw pozytywnych i zdecydowanie pozytywnych, możemy powiedzieć, że postawę pozytywną prezentuje 72 osoby, co stanowi 60% ogółu badanych, a postawę zdecydowanie pozytywną — 44 osoby, co stanowi 36,6% badanych osób. Wśród studentów matematyki wszyscy badani (30 osób) deklarują pozytywną postawę wobec osób głębiej upośledzonych, w tym 22 osoby odznaczają się postawą pozytywną, co stanowi 73,3% badanych na tym kierunku, a 8 osób wyróżnia się postawą zdecydowanie pozytywną, co stanowi 26,6% ogółu. Na pedagogice specjalnej 29 osób deklaruje postawę

Tab. 1. Wyniki uzyskane przez studentów w skali postaw
Results obtained by the students in the scale of attitudes

Wyniki	Kierunek studiów								Całość badanych	
	matematyka		pedagogika specjalna		psychologia UMCS		psychologia KUL			
	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%
0– 35	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–
35– 69	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–
70– 99	–	–	1	3,3	3	10,0	–	–	4	3,3
100–140	22	73,3	14	46,6	22	73,3	14	46,6	72	60,0
1141–175	8	26,6	15	50,0	5	16,6	16	53,3	44	36,6
Razem	30	100,0	30	100,0	30	100,0	30	100,0	120	100,0

pozytywną, w tym 15 osób — postawę zdecydowanie pozytywną. Tylko 1 osoba deklaruje postawę negatywną. Wśród studentów psychologii UMCS przeważają postawy pozytywne — 27 osób deklaruje postawę pozytywną, w tym 5 osób postawę zdecydowanie pozytywną. Studenci psychologii KUL w całości deklarują postawę pozytywną wobec osób głębiej upośledzonych, w tym 16 osób — postawę zdecydowanie pozytywną.

W celu ukazania zróżnicowania postaw studentów w zależności od kierunku studiów przedstawię wyniki średnie uzyskane przez studentów poszczególnych kierunków w skali postaw. Wyniki obrazuje tabela 2.

Tab. 2. Wyniki średnie uzyskane w skali postaw na czterech kierunkach studiów
Mean results obtained in the scale of attitudes at four faculties

Kierunek studiów	Wyniki średnie
Matematyka	134,56
Pedagogika specjalna	139,60
Psychologia UMCS	127,26
Psychologia KUL	140,70

Najwyższe wyniki średnie uzyskali studenci psychologii KUL, nieco niższe studenci pedagogiki specjalnej, dalej kolejno: matematyki i psychologii UMCS. Można zatem stwierdzić, że występuje zróżnicowanie postaw studentów w zależności od kierunków studiów. Między pedagogiką specjalną i psychologią UMCS, między psychologią KUL i psychologią UMCS oraz między matematyką i psychologią UMCS różnice są istotne statystycznie na poziomie $\alpha = 0,05$. Interesujące będzie z pewnością to, jak studenci poszczególnych kierunków

Tab. 3. Liczba odpowiedzi pozytywnej i negatywnej uzyskanych przez badanych na czterech kierunkach studiów odnośnie do wyodrębnionych w skali Likerta czterech grup zagadnień
 The number of positive and negative responses obtained by the studied persons of four faculties in relation to the selected four groups of problems in the Likert scale

Grupy zagadnień	Kierunek studiów							
	matematyka		pedagogika specjalna		psychologia UMCS		psychologia KUL	
	odpowiedzi		odpowiedzi		odpowiedzi		odpowiedzi	
	pozytywne	negatywne	pozytywne	negatywne	pozytywne	negatywne	pozytywne	negatywne
Zrozumienie osób głębiej upośledzonych	195	39	197	41	192	48	221	16
Formy kontaktów społecznych z osobami głębiej upośledzonymi	248	86	308	51	329	103	284	69
Stosunek do osób głębiej upośledzonych	36	18	32	25	32	23	33	22
Ocena osób głębiej upośledzonych	213	35	208	45	205	45	218	34

Tab. 4. Liczba osób pozytywnie ustosunkowujących się do czterech wyodrębnionych w skali Likerta grup zagadnień na poszczególnych kierunkach studiów i w całej badanej grupie studentów
 The number of people with positive attitudes to the groups of problems selected in the Likert scale at particular faculties and in the total group of the investigated students

Grupy zagadnień	Kierunek studiów										Całość badanych	
	matematyka		pedagogika specjalna		psychologia UMCS		psychologia KUL					
	odp.	pozyt.	odp.	pozyt.	odp.	pozyt.	odp.	pozyt.	odp.	pozyt.	odp.	pozyt.
Zrozumienie osób głębiej upośledzonych	30	100,0	30	100,0	30	100,0	30	100,0	120	100,0	120	100,0
Formy kontaktów społecznych z osobami głębiej upośledzonymi	26	86,8	28	93,3	25	83,3	27	90,0	106	83,3	106	83,3
Stosunek do osób głębiej upośledzonych	30	100,0	29	96,6	28	93,3	28	93,3	115	95,8	115	95,8
Ocena osób głębiej upośledzonych	29	96,8	29	96,6	28	93,3	30	100,0	116	96,6	116	96,6

studiów oceniają osoby głębiej upośledzone, jaki mają do nich stosunek, w jakim stopniu rozumieją ich problemy i wreszcie jakie formy kontaktów społecznych z osobami upośledzonymi przeważają — pozytywne czy negatywne. Tabele: 3 i 4 informują o wynikach odnoszących się do wymienionych tutaj grup zagadnień.

Najwięcej odpowiedzi pozytywnych dotyczących zrozumienia osób głębiej upośledzonych jest na kierunku psychologii KUL, nieco mniej na pedagogice specjalnej, matematyce i psychologii UMCS. Najwięcej odpowiedzi pozytywnych, odnoszących się do form kontaktów społecznych z osobami głębiej upośledzonymi, mają studenci psychologii UMCS, następnie pedagogiki specjalnej, psychologii KUL i matematyki. Najwyższą liczbę odpowiedzi pozytywnych dotyczących stosunku do osób głębiej upośledzonych uzyskali studenci matematyki, dalej kolejno: psychologii KUL, psychologii UMCS, i pedagogiki specjalnej. Studenci psychologii KUL najwyżej oceniają osoby głębiej upośledzone, nieco niżej studenci matematyki, pedagogiki specjalnej i psychologii UMCS. Analizując wyniki tabeli 4, można stwierdzić, iż wszyscy studenci pozytywnie ustosunkowali się wobec problemu zrozumienia osób głębiej upośledzonych. Badani wysoko oceniają osoby upośledzone (116 osób ma przewagę odpowiedzi pozytywnych), pozytywny jest również stosunek do osób głębiej upośledzonych (115 osób wypowiadających się pozytywnie). Za pozytywną formą kontaktów społecznych opowiedziało się 106 studentów.

PODSUMOWANIE WYNIKÓW BADAŃ

Przedstawione wyniki badań dotyczące postaw studentów wobec osób głębiej upośledzonych umysłowo budzą wiele optymizmu. Zdecydowana większość studentów deklaruje postawę pozytywną zarówno w całej badanej grupie osób, jak i na poszczególnych kierunkach studiów. Liczne uwagi badanych świadczą o tym, iż młodzież studencka dostrzega ogromną wagę problemu opieki nad upośledzonymi umysłowo. Badani twierdzą, iż należy poruszyć głęboko ludzkie sumienia. Studenci wyrażają sprzeciw wobec eutanazji, są zdania, że dzieci głębiej upośledzone powinny mieć szansę rozwoju na łonie rodziny, tam tylko bowiem w pełni mogą być zaspokojone podstawowe potrzeby psychiczne: potrzeba miłości, bezpieczeństwa, szacunku. Młodzież podkreśla terapeutyczną rolę przebywania osób głębiej upośledzonych w miejscach publicznych. Kontakt z osobami upośledzonymi wpływa na rozwój naszej osobowości, osoby te uczą nas poszanowania słabości i tolerancji. Uwagi studentów świadczą o prospołecznym nastawieniu do życia ludzi młodych, altruizmie, wrażliwości na krzywdę, zdolności do rozumienia ludzi i poświęcania się dla nich.

Wyniki badań potwierdziły założenie, iż występuje zróżnicowanie postaw studentów wobec osób głębiej upośledzonych w zależności od kierunku studiów.

Uzyskanie przez studentów psychologii KUL i pedagogiki specjalnej wyższych wyników w skali postaw niż przez studentów matematyki i psychologii UMCS jest rzeczą zrozumiałą. Studenci pedagogiki specjalnej z racji wyboru tego kierunku, jak i późniejszej pracy zawodowej (wychowanie i nauczanie jednostek upośledzonych) w szczególności powinni deklarować pozytywny stosunek do osób głębiej upośledzonych. Studenci tego kierunku najlepiej znają i rozumieją problemy ludzi niepełnosprawnych. Uzyskanie takich wyników przez studentów pedagogiki specjalnej jest rzeczą bardzo istotną dla procesu rewalidacji osób upośledzonych umysłowo. W zjawisku upośledzenia umysłowego mamy bowiem do czynienia z trzema rodzajami upośledzenia: 1) samym upośledzeniem umysłowym, 2) ograniczeniem możliwości rozwoju wskutek wadliwych warunków życia (dyskryminacji, niewłaściwych postaw społecznych, braku właściwego nauczania i wychowania) i 3) ze świadomością własnego upośledzenia hamującą rozwój i aktywność społeczną (M. Kościelska 1984).

Wysokie wyniki w skali postaw u studentów psychologii KUL świadczą mogą o ich głębokiej, przenikniętej humanitaryzmem wiedzy psychologicznej. Śluszne jest tu stwierdzenie T. Gałkowskiego, że „bardzo trudnym zadaniem jest walka z powszechnymi uprzedzeniami, przekonaniemi, zwłaszcza wtedy, gdy noszą one pozory myślenia racjonalnego” (T. Gałkowski 1973, s. 40). Należałoby wierzyć, iż badanym studentom KUL bliskie jest hasło pedagogiki specjalnej — „nie ma kaleki, jest człowiek”.

Uzyskanie nieco niższych wyników w postawach przez studentów matematyki i psychologii UMCS ma również swoje uzasadnienie. Studenci matematyki nie zdają sobie sprawy z wagi problemu pomocy osobom upośledzonym. Studenci psychologii UMCS swoją wiedzę o psychice człowieka mogą bardziej odnosić do ludzi zdrowych, czy też upośledzonych w mniejszym stopniu, natomiast mniejsze może być na tym kierunku zainteresowanie problematyką głębszego upośledzenia. Wydaje się, iż pozytywne postawy, które reprezentują badani studenci wpłyną korzystnie na proces rewalidacji osób głębiej upośledzonych. Bowiem za cel nadrzędny uznaje się doprowadzenie jednostki upośledzonej umysłowo do stanu maksymalnego przystosowania społecznego. Rehabilitacja osób upośledzonych jest możliwa jedynie w przypadku, jeśli będą one aktywnie uczestniczyły w tym procesie. Podstawowymi procesami w działalności rehabilitacyjnej są procesy interakcji zachodzące między rehabilitowanymi i rehabilitującymi (S. Kowalik, 1981).

WNIOSKI KOŃCOWE

Pozytywne postawy wobec osób głębiej upośledzonych umysłowo warunkują maksymalne rozwinięcie ich możliwości fizycznych i umysłowych, włączenie w życie społeczne, aby mogły pełnić role społeczne odpowiednio do ich możliwości.

W ten sposób chroni się te jednostki od pustki społecznej, która często staje się ich losem. Jak zaznacza H. Olechnowicz — aktywizowanie człowieka w każdym wieku i na każdym poziomie rozwoju umysłowego dokonuje się najskuteczniej przez znaczący kontakt z drugim człowiekiem.

Człowiek upośledzony może wrosnąć w swoje środowisko, ale musi najpierw poczuć się „kims”, dopracować się — zawsze z pomocą innych — pojęć o własnej osobie, o własnych możliwościach i ograniczeniach (Olechnowicz 1986). Można mieć nadzieję, że badani studenci deklarując postawy pozytywne wobec głębiej upośledzonych przyczyniają się do modyfikacji postaw ogółu społeczeństwa wobec tych osób. Interesujące byłoby z pewnością przeprowadzenie ponownych badań wśród studentów innych uczelni, w tym poddanie analizie ewentualnych różnic w zależności od płci i wieku badanych.

BIBLIOGRAFIA

- Babiński G., *Spoleczno-demograficzne determinanty poglądów i postaw studentów [w:] „Życie Szkoły Wyższej”* 1975, nr 9.
- Balej S., *Wprowadzenie do psychologii społecznej*, Warszawa, 1959.
- Brzeziński J., *Elementy metodologii badań psychologicznych*, Warszawa, 1984.
- Borzyszkowska H., *Wybrane zagadnienia z metodyki nauczania upośledzonych umysłowo*, Gdańsk 1983.
- Clarke A., Clarke A. D., *Upośledzenie umysłowe*, Warszawa 1971.
- Doroszewska J., *Pedagogika specjalna*, Wrocław 1981.
- Doroszewska J., *O spojrzenie od strony pozytywnych mechanizmów samoobronnych na dziecko głęboko upośledzone*, „Szkola Specjalna” 1968, nr 4.
- Gałkowski T., *Dzieci specjalnej troski*, Warszawa 1979.
- Gałkowski T., *Wybrane zagadnienia z defektologii*, t. 2, Warszawa 1973.
- Guilford J. P., *Podstawowe metody statystyczne w psychologii i pedagogice*, Warszawa 1964.
- Haring G., Schiefelbusch R., *Metody pedagogiki specjalnej*, Warszawa 1981.
- Hulek A., *Pedagogika rewalidacyjna*, Warszawa 1980.
- Kostrzewski J., *Z zagadnień psychologii dziecka umysłowo upośledzonego*, t. 1, Warszawa 1978.
- Kostrzewski J., *Międzynarodowe seminarium poświęcone nauczaniu i rehabilitacji osób umysłowo upośledzonych*, „Materiały Informacyjno-Dydaktyczne” 1970, z. 12.
- Kościńska M., *Upośledzenie umysłowe a rozwój społeczny*, Warszawa 1984.
- Kowalik S., *Rehabilitacja upośledzonych umysłowo*, Warszawa 1981.
- Nowak S., *Teorie postaw*, Warszawa 1973.
- Larkowa H., *Postawy otoczenia wobec inwalidów*, Warszawa 1970.
- Newcomb Th. M., *Psychologia społeczna*, Warszawa 1965.
- Olechnowicz H., *Współczesne kierunki badań psychologicznych nad niedorozwojem umysłowym [w:] „Szkola Specjalna”* 1968, nr 3.
- Olechnowicz H., *Konstruowanie sytuacji społecznych wyzwalających aktywność głębiej upośledzonych umysłowo*, Warszawa 1986.
- Reykowski J., *Z zagadnień psychologii motywacji*, Warszawa 1982.
- Rogers C. R., *On Becoming a Person*, Boston 1961.
- Sękowska Z., *Pedagogika specjalna*, Warszawa 1982.

Wright B. A., *Psychologiczne aspekty fizycznego inwalidztwa*, Warszawa 1965.

Zachara B., *Segregacjonizm i integracjonizm w postawach studentów wobec inwalidów*, Materiały III Krajowego Sympozjum Psychologii Defektologicznej, 1980.

SUMMARY

The article presents the findings of a project studying the attitudes towards mentally retarded people. 120 students of Maria Curie-Skłodowska University and Catholic University of Lublin were examined. The methods used in the studies were based on the Likert technique. The obtained results fill with optimism. The great majority (116) of the examined students declared positive attitudes towards mentally retarded people. It is believed that the investigated students will contribute to a modification of the society's general attitudes towards the people deviating from the norm.

